

Puola toisessa maailmansodassa

Vaikka mielipidetiedustelujen mukaan nykypuolalaisille tärkeimpiä menneisyyden tapahtumia ovat Solidaarisuus-liikkeen kansannousu ja kommunismin kaatuminen, ovat kaikkein traumaattisimpia kokemuksia epäilemättä yhä toisen maailmansodan tapahtumat. Tämä trauma ei ole vain niiden miljoonien ihmisten muistissa, jotka elivät nämä kauhistuttavat vuodet. ”Välitettynä muistina” sen on siirtänyt seuraaville sukupolville perhe ja yhteisö sekä valtion ja vaikutusvaltaisten puolueiden tai organisaatioiden politiikka. Vuosina 1945-1989 voidaan puhua eroavaisuudesta, joka on virallisessa tiedonvälityksessä olevan sodan kuvan ja sen kuvan välillä, jota tarjoilivat kommunismin enemmän tai vähemmän julkiset vastustajat sekä sen uhrin. Siinä missä edellinen tiedonvälitys perustui vain natsien (saksalaisten) rikosten esittämiseen, jälkimäinen painotti pikemminkin neuvostorikoksia. Nämä kuvat olivat siis keskenään kilpailevia. Samalla ne olivat myös toisiaan täydentäviä, sillä vasta se mitä tapahtui neuvostomiehityksen aikana ja saksalaismiehityksen aikana – riippumatta eroista Stalinin ja Hitlerin politiikassa – antaa yhdessä todellisen ja täyden kuvan sodan tragediasta. Vuoden 1989 jälkeen tämä ”kilpailuasetelma” on ollut selvästi vähemmän näkyvissä. Välillä, tosin harvoin, on ollut yrityksiä löytää oikeutus joillekin neuvostoliittolaisten toimille, mutta kaikki tuomitsevat saksalaisten teot.

Sitä kuvaa sodasta, joka vallitsee kansan sekä poliittisen eliitin enemmistön mielipiteissä, luonnehtii hyvin voimakas Puola-keskeisyys ja omalaatuinen dualismi, joka ilmenee kansan

historian tarkastelussa yhtä aikaa martyrologian ja heroismin kategorioissa. En usko, että puolalaiset olisivat tässä mielessä poikkeuksellisia, mutta kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että joidenkin kansojen muistissa vallitsee sankarillisen soturin rooli (esim. amerikkalaisten tai englantilaisten), toisille tärkeää on uhrin asema (esim. juutalaisille); nämä tietysti vastaavatkin näiden kansojen todellisia kohtaloita. Puolassa roolit ovat sekoittuneet: välillä tuodaan esiin martyrologiaa, toisen kerran heroismia, yhdet puhuvat enemmän kärsimyksistä, toiset mieluummin sankarillisesta taistelusta. Osa tätä dualismia on laajalle levinnyt – myös historiankirjoituksessa – usko, että liittolaiset pettivät Puolan, vieläpä monta kertaa. Vuonna 1939 Hitlerin hyökätessä kukaan ei antanut maalle tehokasta apua, 1944 liittolaiset jättivät kansannousun osallistujat oman onnensa nojaan ja vihdoin 1945, kun amerikkalaiset ja englantilaiset ”luovuttivat” Puolan Stalinin hallintaan pakottaen Puolan vieraaseen ja puolalaisten enemmistön vastustamaan järjestelmään.

Puola-keskeisyys perustuu uskolle Puolan ja puolalaisten kohtaloiden poikkeuksellisuudesta sekä uhreina että sankareina, mitä seuraa pyrkimys sulkea pois muistista ja julkisesta diskurssista muiden kansojen kohtalot. Tämä tulee selvästi esiin puhuttaessa juutalaisista, joiden muisto marginalisoitiin kommunistihallinnon aikana, osaksi neuvostoblokissa vallitsevan Israelin vastaisen politiikan tuloksena. Vasta kommunismin kaatumista edeltävinä vuosina alettiin riippumattoman älymystön ja Solidaarisuuden

toimijoiden ansiosta hitaasti palauttaa muistoa juutalaisten kohtaloista. Tässä yhteydessä muistutettiin myös siitä, että monet puolalaiset käyttivät rikollisesti hyväkseen saksalaisten juutalaisvastaista politiikka ryöstäen tai jopa murhaten joskus lähinaapureitaan. Tämä, samoin kuin yhteistoiminta kolmannen valtakunnan kanssa tai sodan jälkeen karkotettujen saksalaisten julma kohtelu, ovat ”kuumimpia” aiheita puolalaisissa menneisyyttä koskevissa riidoissa, kun punnitaan kahden totalitarismin – neuvostoliittolaisen ja natsien – puolalaisen ritarin ja puolalaisen uhrin stereotyyppiä.

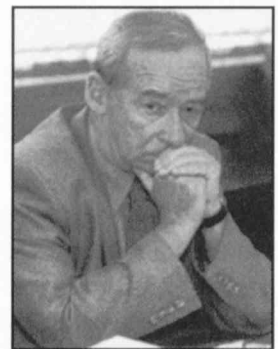
Riippumatta siitä, miten mielikuvat sodasta ja miehityksestä muotoutuvat, Puola kuuluu todellakin maihin, joita vuosina 1939-1945 kipeimmin koeltiin. Arvioidaan, että sotatoimien, pakkosiirtojen, pakkotöiden, vastarintaliikkeen vastaisen säälimättömän taistelun sekä holokaustin seurauksena menetettiin 5,5-6 miljoonaa ihmistä, joista noin kolme oli juutalaisia Puolan kansalaisia. Pelkästään piiritetyn Varsovan pommitusten (25.-26.9. 1939) aikana kuoli ainakin 15 000 varsovalaista ja Varsovan kansannousun aikana noin 180 000, valtaosa siviiliväestöä. Vuosina 1943-1944 saksalaiset ampuivat julkisissa teloituksissa yli 8000 ihmistä. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politbyroon 5.3. 1940 antamalla käskyllä ammuttiin muutaman viikon aikana lähes 22 000 ihmistä, joista yli 8000 oli internoituja upseereja (”Katynin rikos”). Useassa pakkomuuttoaallossa (1940-1941) siirrettiin Uralin taakse ainakin 350 000-400 000 henkeä, suurin osa naisia ja lapsia, 15-20 prosenttia heistä kuoli. Holokaustista pelastui vain noin 10 prosenttia Puolan juutalaisista. Pelastuneista suurin osa oli niitä, joita Neuvostoliitto pakko-siirsi Aasiaan, mutta muutama kymmenen tuhatta piilotteli ”arjalaisella puolella”. Lyhyesti sanoen, Puola joutui kahden naapurivallan aggressioiden uhriksi ja Puolan kansalaisia vainottiin, kidutettiin ja murhattiin säälimättömästi.

Samanaikaisesti puolalaiset kuuluivat niihin kansoihin ja Puola niihin kansakuntiin, jotka taistelivat sitkeästi miehittäjää vastaan ja sodan kulun huomioon ottaen todellisuudessa III val-

takuntaa vastaan. Puolalaiset yksiköt taistelivat lähes kaikilla Euroopan rintamilla 1. syyskuuta 1939 alkaen aina vuoden 1945 toukokuun 8. päivään. Jo syyskuussa 1939 alettiin muodostaa sotilaallista vastarintaa, johon – sittemmin nk. kotiarmeijana – kuului keväällä 1944 noin 350 000 valantehnyttä jäsentä. Kun taistelurintama *Wehrmachtin* kanssa lähestyi, liittyi siihen *Myrsky*-aktion puitteissa noin 100 000 (tosin huonosti aseistettua) sotilasta, jotka auttoivat puna-armeijaa. Yleensä neuvostoliittolaiset pidättivät suuren osan heti heidän ylitettyään rintamalinjan ja kuljettivat vankileireille Venäjän sisäosiin. Miehitetyssä Puolassa syntyi vastarintahallinto, ”maanalainen parlamentti”, oikeuslaitos, kouluja ja yliopistoja, ilmestyi 2000 eri sanomalehteä, tuhansia kirjoja ja brosyyrejä. Oli siis olemassa se, mitä kutsutaan Puolan maanalaiseksi valtioksi. Sen viimeiset johtajat, heidän joukossaan kotiarmeijan komentajan, neuvostoliittolaiset pidättivät petoksella maaliskuussa 1945. Koko sodan ajan Puola oli siis murtumatta taisteleva valtio.

Kaikki yllä mainitut stereotyyppiat perustuvat hyvin vahvasti todellisille tapahtumille. Ja sen takia ne ovat niin kestäviä ja yleisiä.

Puolasta suomentanut Päivi Paloposki

A n d r z e j P a c z k o w s k i

Professori, Puolan tiedeakatemian politiikan tutkimuksen instituutti.